

57
НЗ4

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
НАУКОВО-ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том VII

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1959

ЗООЛОГІЯ

ЗМІНИ В ОРНІТОФАУНІ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ
УКРАЇНИ В XX ст.

Ф. І. Страутман

Велика кількість змін у фауні наземних хребетних тварин в минулому і тепер в значній мірі пов'язана з посереднім або безпосереднім впливом людини на природу. Деяке значення можуть мати також природне розселення тварин і розширення видом свого первинного ареалу.

Вплив людини на фауну особливо помітно і різко виявляється в густонаселених районах. Розвиток у західних областях УРСР промисловості і сільського господарства, будівництво нових селищ, осушення боліт і розорювання перелогових і цілинних земель, розробка і використання природних родовищ, інтенсивна експлуатація лісів, лук і водойм дуже впливають на тваринний світ.

За останнє п'ятдесятиліття в західних областях УРСР значно активізувалась діяльність людини на водоймах. Зросла кількість рибалок і збільшився промисел риби не тільки на великих, а й на малих озерах і річках. Широко ведуться розробки торфу, дренажні роботи по осушенню боліт. Підвищилось використання як будівельного матеріалу очерету і котики. До того ж люди досить часто не рахуються з існуючими строками полювання та збирають яйця і розоряють гнізда. Все це призвело до скорочення чисельності одних і цілковитого зникнення з місць гніздування інших видів водоплаваючих і болотяних птахів.

Численні кладки, чучела і музейні тушки сірих гусей, які зберігаються у фондах Науково-природознавчого музею АН УРСР, свідчать про те, що наприкінці XIX і на початку XX ст. сіра гуска в західних областях України була звичайним птахом, який гніздився на водоймах. В 1936—1938 рр., досліджуючи авіфауну північних районів Поділля, польський орнітолог Годін (1939) виявив кілька гніздових колоній сірих гусей, з яких найбільші були розташовані у верхів'ях Серету та на великому озері побли-

зу с. Вертелки, де в той час щороку гніздилися сірі гуси. Крім того, колонії гусей були виявлені на так званому Великому болоті, розташованому на північному сході від м. Кременця, на озері в с. Сурже (Кременецький район) та на озері, з якого витікає р. Горинь, розташованому поблизу с. Барсукив.

За 20 років, що минули з того часу, перелічені гніздові колонії сірих гусей зникли. Тільки зрідка можна побачити в гніздовий період на великих озерах окремі пари гусей, які пробують гніздитись, проте їм не вдається виростити пташенят.

Разом з сірими гусями за останні 50 років з водойм західних областей України зникли лебеді-шипуні, сірі журавлі, великі баклани, які раніше гніздилися у цих місцях невеличкими колоніями. Головною причиною зникнення цих птахів з місць гніздування є безпосереднє переслідування їх людиною. На території суміжної з нами Литовської республіки та в ряді пунктів Чехословацької республіки, незважаючи на наявність великої кількості селищ, завдяки правильному ставленню до багатства природи та організації ефективної охорони тварин, лебеді-шипуні, сірі гуси та інші види і тепер є звичайними гніздовими птахами.

Поширення деяких видів птахів у західних областях України істотно змінилось у зв'язку з інтенсивною експлуатацією рівнинних і гірських лісів. За даними Доманевського (1933), ще 20 років тому глухар був поширений на більшості північно-східних карпатських схилів. Знищення старих лісів, випасання в лісах худоби, надмірне полювання, збирання яєць і відлов пташенят призвели до того, що глухар зник з багатьох лісових масивів і зберігся в малоприступних місцях на верхній межі гірських лісів. Зараз цей птах в Радянських Карпатах зустрічається лише на верхній межі хвойного лісу в Горганах, Чорногорах і Рахівському кристалічному масиві. В тих районах, де охорона глухаря організована добре, його чисельність помітно зростає.

На Закарпатській рівнині за останні 15—20 років, а особливо в роки другої світової війни, на значній площі були зрубані вікові діброви, на місці яких виникли зарості молоді порослі або розорані ділянки.

Це призвело до зникнення в цих районах таких дуплогніздових птахів, як сиворакша, чорний серпокрилець, галка, сови, дятли та ін., які переселились у лісові масиви, що збереглися.

Кілька десятків років тому дудаки нерідко гніздилися на Поділлі і Волині; в Закарпатті вони з'являлись дуже рідко як залітні птахи. За даними Соколовського (1939), на Волино-Подільській плиті ще в 30-х роках XX ст. дудаки гніздилися у невеликій кількості в кількох пунктах Тернопільської області. Годін (1939) повідомляє про гніздування кількох пар дудаків на північ від м. Кременця (Тернопільська область) в 1932 р. і про численні зустрічі цих птахів на полях у тих самих місцях в 1937 р. Зараз не лише в зазначених місцях, а й взагалі в межах західних областей УРСР дудаки не гніздяться і не зустрічаються. Їх зникнення пояснюється не лише розорюванням перелогових

земель на Тернопільщині, а й переслідуванням і знищенням птахів людиною.

У свій час в різних районах західних областей УРСР був успішно акліматизований фазан, відстріл якого строго регламентувався. В роки другої світової війни внаслідок безконтрольного полювання і браконьєрства фазан був зовсім знищений в Чернівецькій і Дрогобицькій областях. В Закарпатській області фазан зберігся в невеликій кількості, але на досить обмеженій території в прибережній зоні Тиси.

Протягом 10 років, вивчаючи авіфауну західних областей УРСР, ми не виявили на гніздуванні білоголових сипів, які раніше гніздилися у Карпатах. На Поділлі зникли стерв'ятники і кам'яні дрозди. Значні зміни сталися за останні 50 років і у фауні болотяних птахів Закарпатської області. Осушення боліт, яке провадиться в широких масштабах, призвело до цілковитого зникнення з території Закарпатської низовини шилодзьобки, ходулочника, великої і малої білих чапель, косаря. Тепер вони з'являються в західних областях УРСР лише під час перельотів.

Проте для орнітофауни західних областей УРСР характерні не лише скорочення ареалів і зникнення окремих видів птахів з місць гніздування під прямим чи посереднім впливом людини, а й ще дві добре виявлені тенденції: по-перше, просунення ряду видів птахів на гніздування з півдня на північ, по-друге, розширення гніздових ареалів інших птахів з півночі на південь.

20—25 років тому степовий боривітер (*Falco naumanni*) був дуже рідкісним птахом на Закарпатській рівнині, але в значній кількості зустрічався на Середньодунайській низовині. За останні роки у зв'язку з винищенням рівнинних лісів степовий боривітер просунувся безпосередньо до південних передгір'їв Карпат і з'явився на гніздуванні на Закарпатській рівнині.

В кінці минулого століття канарковий в'юрок (*Serinus canaria*) почав інтенсивно просуватись на північ. Він заселив Альпи, Карпати і почав поширюватись у західних областях України, де, за даними польських орнітологів, зустрічався спорадично і в невеликій кількості. Тепер північна межа ареалу цього виду просунулась далеко на північ і канарковий в'юрок проник у Литву, Латвію, Естонію, південно-західні райони Білорусії, а в західних областях УРСР став звичайним птахом культурного ландшафту. Просунення цього виду на північ і схід продовжується.

Другим новим видом, який недавно з'явився в західних областях республіки, є кільчата горлиця (*Streptopelia decaocto*). Ще в 30-х роках ХХ ст. в Європі цей вид зустрічався на Балканському півострові до дельти Дунаю, а часом залітав у Бессарабію. В 40-х роках ХХ ст. кільчата горлиця почала поширюватись з Балкан на північ, північний захід і північний схід. В 1933 р. ця горлиця з'явилась у Будапешті, в 1939 р. — в Дебрецені, в 1944 р. її вперше виявив у Закарпатті (Ужгород) О. О. Грабар.

За даними Адамця (1950), в 1938 р. кільчата горлиця з'явилась в Австрії. Швидко поширюючись вздовж річкових долин,

кільчата горлиця селиться в міських садах. В 1943 р. її виявили у Відні, де тоді ж вперше були знайдені її гнізда. Навесні 1948 р. кільчата горлиця з Австрії проникла в Німеччину, а звідти — в Данію, Швецію, Польщу.

Подолавши Карпати, цей птах проник у західні області УРСР. В 1948—1950 рр. ми виявили його в кількох пунктах Дрогобицької і Львівської областей. Зокрема, кільчата горлиця гніздилася в Ботанічному саду Львівського університету на вул. Ломоносова. Весною 1955 р. пара горлиць була помічена в садку на околиці Києва М. А. Воїнственським, а також спостерігалась у Литві у Вільнюсі. Розселення кільчатої горлиці на північ спостерігається не тільки в Європі, а й в Азії. Потрапивши в межі Радянського Союзу (Кушка) з Афганістану в 1940—1941 рр., вона по долині р. Мургабу розселилась до Тахта-Базара, а недавно виявлена трохи на захід — в Серахсі на р. Теджені.

Кільчата горлиця в західних областях УРСР представлена європейським підвидом. Вона веде осіле життя і, незважаючи на свою нечисленність, вже є новим елементом авіфауни культурного ландшафту цієї території України.

Кілька років тому у вітчизняній орнітологічній літературі сирійський дятел (*Dendrocopos syriacus*) фігурував як підвид *Dendrocopos syriacus transcaucasicus* But., який в СРСР зустрічався лише на незначній території в Закавказзі. Ареал іншого підвиду — *D. s. balcanicus* Gengl. et Stres., який межував з ареалом *D. s. transcaucasicus* на Заході, охоплював балканські країни до середньої течії Дунаю і Трансільванських Альп, включаючи територію Румунії, Болгарії і північно-східну частину Югославії.

В кінці 50-х років ХХ ст. в чехословацькій літературі (Феріанец, 1948) з'явилися повідомлення про те, що сирійський дятел, виявлений в ряді районів Чехословаччини, подібно кільчатої горлиці і великій бормотушці буквально на очах поширюється з півдня на північ.

В 1948 р. вперше ми здобули двох сирійських дятлів у липні на виноградниках Севлюського радгоспу Закарпатської області, а також спостерігали їх у фруктових садах, де один екземпляр цього виду був здобутий у січні 1949 р.

Враховуючи літературні дані і наші матеріали, ми розглядали знаходження балканського сирійського дятла в Закарпатській області як результат недавнього поширення виду, а південні передгір'я Карпат як північну межу його ареалу.

Ми були здивовані, коли в 1951 р. при вивченні авіфауни західних областей УРСР в присадибних фруктових садах в околицях м. Заліщиків поблизу с. Добровлян Тернопільської області виявили чотирьох сирійських дятлів. С. Добровляни розташоване в широкій і глибокій долині Дністра, який тут має круті і високі береги. Дятли перелітали з одного садка в інший, оглядали дерева і довго затримувались на старих суховерхих грушах, пошкоджених різноманітними комахами. Два здобутих нами екземпляри

виявились молодими сірійськими дятлами, у яких ще не цілком змінилось ювенальне забарвлення.

У вересні того ж року, переглядаючи колекцію птахів у Чернівецькому університеті, серед шкурок кількох десятків великих строкатих дятлів ми виявили три шкурки сірійських дятлів. Це були старі птахи (дві самки і один самець), здобуті в лютому і червні 1948 р. у фруктових садках м. Хотина Чернівецької області.

М. Хотин розташоване на правому березі Дністра на межі Хмельницької, Чернівецької і Тернопільської областей УРСР. М. Заліщики, де сірійські дятли були здобуті нами, розташоване майже на 100 км вгору по Дністру від м. Хотина і знаходиться в кількох кілометрах від межі Чернівецької, Тернопільської і Станіславської областей. Значна частина території цих областей у свій час була виділена М. Шарлеманем (1937) в наддністрянський лісостеповий район України, для якого до останнього часу сірійський дятел не зазначався. Вказані знахідки свідчать про те, що сірійський дятел, який почав в останні десятиліття розширювати свій ареал в північному напрямку, за даними Феріанца (1948), з'явився в Чехословаччині та в Угорщині, потім у Закарпатській Україні, а зараз обійшов Карпати зі сходу і з'явився на території деяких південно-західних областей України. Тепер сірійський дятел є хоч і досить рідкісним, але осілим птахом Закарпатської рівнини і Подільської плити.

Якщо канарковий в'юрок, кільчаста горлиця і сірійський дятел можуть бути прикладом розширення видами гніздового ареалу на північ, то прикладом розширення гніздового ареалу на південь є сірий сорокопуд і дрізд-горобинник. Поширення на південь цих видів спостерігається і тепер. Сірий сорокопуд (*Lanius excubitor*) за останні десятиліття в межах західних областей УРСР з рідкісного птаха перетворився на звичайного і тепер зустрічається на гніздуванні в багатьох пунктах Волино-Подільської плити. В 1948 р. і в наступні роки сірий сорокопуд знайдений на гніздуванні в річкових долинах і південних передгір'ях Радянських Карпат.

Ще недавно дрізд-горобинник (*Turdus pilaris*) вважався гніздуєчим птахом Полісся та Волині і лише в період осінньо-зимових міграцій зустрічався на південь від цих районів. Годін (1939) і Мічинський (1936), подаючи опис птахів Поділля, дрозда-горобинника не зазначають. Поряд з цим у Доманевського (1915), Соколовського (1936) та інших авторів є вказівки на розширення ареалу гніздування цього дрозда на захід і південь. Це розселення почалося з другої половини минулого століття появою окремих гніздуєчих птахів і їх колоній у Чехословаччині, Угорщині, Швейцарії та інших країнах Південно-Західної Європи.

Наші дослідження показують, що протягом 15—20 років гніздовий ареал дрозда-горобинника в західних областях України значно розширився на південь і зараз охоплює всю західну частину Поділля до Карпат включно. Великі і маленькі колонії цих

дроздів знайдені нами у Львівській, Дрогобицькій, Станіславській і Чернівецькій областях, не говорячи вже про Волинську і Ровенську області, де вони були відомі на гніздуванні раніше. В 1949—1951 рр. і пізніше ми виявили гніздові колонії горобинників на всьому протязі північно-східних схилів Радянських Карпат від верхів'я Дністра на кордоні з Польщею на заході, до Пруту, Чорного і Білого Черемошів на сході. Дрізд-горобинник гніздиться і зустрічається в післягніздовий період в основному в річкових долинах Карпат, причому в тих місцях (Осмолода на Лімниці, Татарів на Пруті, Гринява на Білому Черемоші), де зовсім недавно (в 1932—1937 рр.) Дунаєвський (1935) і Фрідріхевич (1935) не виявили цього птаха.

З наведеного можна зробити висновок, що в орнітофауні західних областей УРСР помічається, з одного боку, скорочення ареалів і зникнення з гніздування ряду водоплавних, болотяних, хижих та інших птахів, а з другого — зростання чисельності і поява як осілих і гніздових видів нових елементів — кільчастої горлиці, сірійського дятла, канаркового в'юрка, сірого сорокопузда, дрозда-горобинника та ін.

Зникнення з території західних областей республіки одних цінних видів птахів і помітне скорочення чисельності інших, викликане безпосереднім переслідуванням їх людиною, говорять про необхідність посилення охорони природи, зокрема корисної авіфауни. Слід використати багатий досвід нашої країни, а також країн народної демократії в справі охорони і відновлення запасів цінних тварин, в тому числі птахів.

Поряд з розгортанням широкої популяризаційної роботи по охороні природи необхідно здійснити ряд державних і відомчих заходів. Перш за все треба організувати приписні мисливські господарства і заказники, посилити боротьбу з браконьерством, а також створити Державний карпатський заповідник у Чорногорах.

ЛІТЕРАТУРА

- Шарлемань М., Зоогеографія УРСР. Вид-во АН УРСР, К., 1937.
Adametz E., Die Einwanderung der Türkentaube in Österreich von 1939—1949, Ornithologische Berichte, II(2), 1950.
Domaniewski J., Krytyczny przegląd avifauny Galicji, Pamiętnik Fiziograficzny, t. XX, III, Warszawa, 1915.
Domaniewski J., Materiały do rozmieszczenia głuszca (*Tetrao urogallus* Linn.) w Polsce, Acta Orn. Muz. Zoologici Polonici, № 4, t. I, 15. XI 1933.
Dunajewski A., Przyczynek do znajomości fauny Czarnogóry. Ptaki (Aves), Instytut badawczy lasów Państwowych, Seria A, № 8, Warszawa, 1935.
Ferianc O., Hromadny vyskyt včelářika obyčejného (*Merops apiaster* L) ako hniezdica na južnom Slovensku, Sylvia 9—10 Ročník, Císlo 2, Praha, CSR, 1947—1948.
Frydrychiewicz J., Ptaki zebrane w południowo-wschodniej części Karpat Polskich, Instytut bad. las Państw., Seria A, № 7, Warszawa, 1935.
Godyń Z., Obserwacja nad przelotami ptactwa w latach 1925—1935 w Bestwinie, pow. Biała, woj. Krakowskie, Kosmos, zeszyt I—II, Rocznik LXII, Lwów, 1937.

Godyń Z., Badania avifauny północnej krawędzi Podola, Kosmos, A, t. LXIV, zeszyt I, 1939.

Miczyński K., Spostrzeżenia nad przylotem i odlotem ptaków w Dublach i okolicy, Zoologia Poloniae, vol. I, Fase, 2, Lwów, 1936.

Sokołowski J., Ptaki ziem Polskich, t. I, Poznań, 1936.

Sokołowski J., Drop (*Otis tarda* L.) w Polsce, Kraków, 1939.

ИЗМЕНЕНИЯ В ОРНИТОФАУНЕ ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЕЙ УКРАИНЫ В XX СТ.

Ф. И. Страутман

Резюме

В связи с активизацией деятельности человека на водоемах, вырубкой старых лесов, распашкой степей и прямым преследованием со стороны человека сократились численность и ареалы многих видов птиц (серый гусь — *Anser anser*, дрофа — *Otis tarda*, глухарь — *Tetrao urogallus*, хищные птицы — *Accipitres* и др.).

Наряду с этим наблюдается расселение с севера и юга, увеличение численности и появление на гнездовье новых видов птиц: дрозда-рябинника (*Turdus pilaris*), серого сорокопуга (*Lanius excubitor*), кольчатой горлицы (*Streptopelia decaocto*), сирийского дятла (*Dendrocopos syriacus*), канареечного вьюрка (*Serinus canaria*).

CHANGES IN THE ORNITHOFAUNA OF THE WESTERN REGIONS OF THE UKRAINIAN SSR DURING THE XX CENTURY

F. I. Strautman

Summary

In connection with the increasing of human activity on water bodies, the felling of old forests, tillage of steppe-land and direct persecution by man, there has been a decrease in the number and a restriction in the areas of many bird species (*Anser anser*, *Otis tarda*, *Tetrao urogallus*, *Accipitres* and others).

There has also been an immigration from the north and the south, an increase in numbers and nesting places on the part of *Turdus pilaris*, *Lanius excubitor*, *Streptopelia decaocto*, *Dendrocopos syriacus* and *Serinus canaria*.

ЗООЛОГІЯ

РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ТЕРІОФАУНИ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ВІТЧИЗНЯНИМИ ЗООЛОГАМИ*

К. А. Татаринов

Значення ссавців у народному господарстві двояке. З одного боку, вони приносять користь, даючи цінну сировину для хутробробної та інших галузей легкої промисловості, а також знищуючи шкідливих тварин, а з другого — завдають сільському і лісовому господарству шкоди. В залежності від змін у співвідношенні різних галузей народного господарства змінюється роль фауни в ньому. Саме тому проблема вивчення і раціонального використання теріофауни не перестає бути актуальною.

Вітчизняні зоологи-теріологи наполегливо вивчають фауну ссавців усіх ландшафтно-зональних угруповань СРСР. За період з 1946 р. по 1956 р. особливо розширились дослідження регіональних фаун. За останні роки наша зоологічна література збагатилась такими цінними монографічними працями, як «Звери Казахстана» (1953) А. В. Афанасьєва та інших, «Млекопитающие Белорусской ССР» (1955) І. Н. Сержаніна, «Млекопитающие Монгольской Народной Республики» (1955) А. Г. Банникова, «Фауна позвоночных животных Бадхыза» (1956) В. Г. Гептнера, «Млекопитающие Эстонской ССР» (1957) Ю. М. Ауль з співавторами та ін. в яких дано ґрунтовний аналіз місцевих теріофаун та їх значення в економіці природи і в народному господарстві того або іншого району Радянського Союзу.

Зведення про фауну ссавців України опублікував харківський зоолог О. О. Мигулін у книзі «Звірі УРСР» (1938). В цій праці, написаній на підставі багаторічних досліджень автора, описано 83 види ссавців, переважно із східних районів республіки і частково з правобережжя Дніпра. Після цього з короткими зведеннями по ссавцях України виступив О. П. Корнеев, який видав «Визначник звірів УРСР» (1952). В ньому описано 101 вид звірів,

* Доповідь, прочитана на виїзній сесії Відділу біологічних наук АН УРСР у Львові 14 жовтня 1956 р.

ЗМІСТ

Палеонтологія

П. П. Балабай, До вивчення птераспід нижнього девону Поділля. Повідомлення I	3
С. І. Пастернак, С. П. Коцюбинський, Велетенський амоніт <i>Parapuzosia daubréei</i> Grossouvre з Волино-Подільської плити	22
С. П. Коцюбинський, <i>Inoceramus lamellatus</i> sp. n. з верхньотуронських відкладів Волино-Подільської плити	27
К. А. Татаринов, Знахідки часничниць (<i>Pelobatidae, Amphibia</i>) у четвертинних відкладах західного Поділля	32
С. І. Пастернак, Палеонтологічні колекції науково-природознавчого музею АН УРСР	36

Зоологія

Ф. І. Страутман, Зміни в орнітофауні західних областей України в ХХ ст.	42
К. А. Татаринов, Результати вивчення теріофауни західних областей України вітчизняними зоологами	49
О. П. Кулаківська, В. М. Івасик, Зараженість коропів паразитами в ставках з різним водопостачанням	63
О. П. Кулаківська, Матеріали до фауни паразитів риб водойм західних областей України	69
І. К. Загайкевич, До вивчення кормових зв'язків шкідливих лісових комах	78
Я. В. Брицький, В. І. Здун, Нові дані про деяких комах-шкідників цукрових буряків Львівської області	84
Ф. І. Страутман, Нарис орнітофауни Радянських Карпат	87
І. І. Турянін, До фауни гамазових кліщів Закарпатської області УРСР	93

Ботаніка

В. М. Мельничук, Огляд родів <i>Grimmia</i> та <i>Dryopteris</i> бріофлори УРСР	97
К. А. Малиновський, Структурні і флористичні зв'язки деяких фітоценозів субальпійського пояса Українських Карпат і питання їх генезису	116
Т. К. Зеленчук, Запаси насіння в ґрунті пасовищ Дублянської долини в околицях Львова	123

СОДЕРЖАНИЕ

Палеонтология

П. П. Балабай, К изучению птераспид нижнего девона Подолии. Сообщение I	20
С. И. Пастернак, С. П. Коцюбинский, Гигантский аммонит <i>Parapuzosia daubréei</i> Grossouvre с Волино-Подольской плиты	26
С. П. Коцюбинский, <i>Inoceramus lamellatus</i> sp. n. из верхнетуронских отложений Волино-Подольской плиты	30
К. А. Татаринов, Находки чеснотниц (<i>Pelobatidae, Amphibia</i>) в четвертинных отложениях западной Подолии	35
С. И. Пастернак, Палеонтологические коллекции Научно-природоведческого музея АН УССР	40

Зоология

Ф. И. Страутман, Изменения в орнитофауне западных областей Украины в ХХ ст.	48
К. А. Татаринов, Результаты изучения териофауны западных областей Украины отечественными зоологами	61
О. П. Кулаковская, В. М. Ивасик, Зараженность карпов паразитами в прудах с различным водоснабжением	68
О. П. Кулаковская, Материалы к фауне паразитов рыб водоемов западных областей Украины	76
И. К. Загайкевич, К изучению кормовых связей вредных лесных насекомых	82
Я. В. Брицкий, В. И. Здун, Новые данные о некоторых насекомых — вредителях сахарной свеклы Львовской области	86
Ф. И. Страутман, Очерк орнитофауны Советских Карпат	92
И. Турянин, К фауне гамазовых клещей Закарпатской области УССР	96

Ботаника

В. М. Мельничук, Обзор родов <i>Grimmia</i> и <i>Dryopteris</i> бриофлоры УССР	115
К. А. Малиновский, Структурные и флористические связи некоторых фитоценозов субальпийского пояса Украинских Карпат и вопросы их генезиса	121
Т. К. Зеленчук, Запасы семян в почве пастбищ Дублянской долины в окрестностях Львова	131